

چک و مسائل مربوط به آن

فصل اول : کلیات

الف - مقدمه :

امروزه اهمیت چک برکسی پوشیده نیست و روزانه بین مردم اعم از تجار و کارمند و غیره ده ها هزار برگ چک رد و بدل می گردد و قسمت مهمی از امور بانکها در رابطه با چک و وصول آنها می باشد و چون جانشین پول بوده باعث می گردد نقدینگی اشخاص (اعم از حقیقی و حقوقی) در بانکها بماند و از این راه بانکها مبادرت به دادن وام به افراد و شرکتها جهت امور اقتصادی و غیره می نمایند لذا با توجه به اهمیت موضوع آشنائی با قوانین و مقررات مربوط به آن بسیار مهم و حیاتی است چه اینکه طبق آمار دادگستری در سالهای اخیر بعد از مجرمین مواد مخدر ، زندانیان چک بی محل بیشتر تعداد زندانیان را به خود اختصاص داده اند .

ب - واژه چک :

چک واژه ای است فارسی و در زمان هخامنشیان در بین النهرین که جزء قلمرو ایران آن زمان بود، بانکداری مرسوم بوده و مدارکی که از آن زمان به دست آمده کاملاً حکم چک را داشته و واژه چک نیز از ایران به کشورهای دیگر راه یافته است در اشعار فردوسی نیز لغت چک آمده است .

به قیصر سپارم همه یک به یک
از این پس نوشته فرستم به چک

در لغتنامه دهخدا معنی چک از فرهنگ لغت‌های مشهور نقل شده و به معنی قباله و برات گرفته شده است . در فرهنگ عمید نیز در تعریف چک آمده : نوشته ای است که شخص به وسیله آن از پولی که در بانک و نزد صراف دارد مبلغی بگیرد یا به کسی حواله دهد ، این کلمه در کتابهای قدیم فارسی به معنی قباله ، حجت ، منشور ، عهدنامه و برات به کار رفته است . ماهیت حقوقی چک در قالب حواله تحلیل می شود .

قانون تجارت در ماده ۳۱۰ خود چک را چنین تعریف کرده است : چک نوشته ای است که به موجب آن صادر کننده وجوهی را که نزد محال علیه دارد کلاً یا بعضاً مسترد یا به دیگری واگذار می نماید . طبق تعریف فوق محال علیه ممکن است غیر از بانک باشد زیرا قیدی برای آن نیآورده است لکن در قوانین چک که بعداً به تصویب رسید چک هائی را که فقط بانک ، محال علیه آن باشد را در شمول قانون چک دانسته فلذا چکهای صادره از صندوقهای قرض الحسنه و موسسات مالی که از سوی بانک مرکزی به عنوان بانک معرفی نشده اند در شمول قانون چک نبوده و وفق قوانین و مقررات عمومی در دادگاهها مورد رسیدگی قرار می گیرد .

ج - سیر تحول قانون چک :

مقررات مربوط به چک در قانون تجارت مصوب ۱۳۱۲ از مواد ۳۱۰ الی ۳۱۷^۱ بیان گردیده در این مواد جنبه های حقوقی چک مورد نظر است و به جنبه کیفری چک اشاره ای نشده است ولی دادگاهها براساس ماده ۲۳۸ در قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ که موضوع آن کلاهبرداری بوده ، چک بی محل را از مصادیق کلاهبرداری تلقی و حکم می دادند : بعدها در سال ۱۳۱۲ با الحاق ماده ۲۳۸ مکرر به قانون مجازات عمومی^۲ چک بلامحل بصورت جرم مستقل در قانون ظهور یافت و در سال ۱۳۳۷ نیز قانون راجع به چک بی محل تصویب شد و مجازات صادر کننده چک بلامحل را به همان ماده ۲۳۸ مکرر الحاقی به قانون مجازات عمومی احاله نمود.^۳ در سال ۱۳۴۴ مجدداً قانون صدور چک تصویب و در آن مجازات صدور چک بلامحل به حبس تادیبی از شش ماه تا ۲ سال پیش بینی و صراحتاً ماده ۲۳۸ مکرر الحاقی به قانون مجازات عمومی و قانون چک ۱۳۳۷ لغو گردید متعاقباً با توجه به رواج چک و نقص قانون مذکور مجدداً در سال ۱۳۵۵ قانون صدور چک به تصویب رسید و در آن بصراحت

۱-

ماده ۳۱۰-چک نوشته ای است که به موجب آن صادر کننده وجوهی را که در نزد محال علیه دارد کلاً یا بعضاً مسترد یا بدیگری واگذار می نماید .
ماده ۳۱۱- در چک باید محل و تاریخ صدور قید شده و بامضای صادر کننده برسد پرداخت وجه نباید وعده داشته باشد .
ماده ۳۱۲- چک ممکن است در وجه حامل یا شخص معین یا به حواله کرد باشد - ممکن است به صرف امضاء در ظهر به دیگری منتقل شود .
ماده ۳۱۳- وجه چک باید به محض ارائه کارسازی شود .
ماده ۳۱۴- صدور چک ولو اینکه از محلی به محل دیگر باشد ذاتاً عمل تجارتي محسوب نیست لیکن مقررات این قانون از ضمانت صادر کننده و ظهر نویسیها و اعتراض و اقامه دعوی و ضمان و مقفود شدن راجع به بروات شامل چک نیز خواهد بود .
ماده ۳۱۵- اگر چک در همان مکانی که صادر شده است باید تادیه گردد دارنده چک باید در ظرف پانزده روز از تاریخ صدور وجه آن را مطالبه کند و اگر از یک نقطه به نقطه دیگر ایران صادر شده باشد باید در ظرف چهل و پنج روز از تاریخ صدور چک مطالبه شود .
اگر دارنده چک در ظرف موعده مذکوره در این ماده پرداخت وجه آنرا مطالبه نکند دیگر دعوی او بر علیه ظهرنویس مسموع نخواهد بود و اگر وجه چک به سببی که مربوط به محال علیه است از بین برود دعوی دارنده چک بر علیه صادر کننده نیز در محکمه مسموع نیست .
ماده ۳۱۶- کسی که وجه چک را دریافت می کند باید ظهر آن را امضاء یا مهر نماید اگر چه چک در وجه حامل باشد .
ماده ۳۱۷- مقررات راجعه به چک هائی که در ایران صادر شده است در مورد چک هائیکه از خارجه صادر شده و باید در ایران پرداخت شود نیز رعایت خواهد شد - لیکن مهلتی که در ظرف آن دارنده چک می تواند وجه چک را مطالبه کند چهار ماه از تاریخ صدور است .

۲- ماده واحده - ماده ذیل در تحت نمره (۲۳۸) مکرر به قانون مجازات عمومی افزوده می شود :

ماده ۲۳۸ مکرر - الف - هر کس بدون داشتن محل اعم از وجه نقد یا اعتبار چک صادر نماید به جزای نقدی معادل عشر وجه چک محکوم می شود و اگر محل کمتر از مبلغ چک باشد جزای نقدی به نسبت به تفاوت بین محل موجود و مبلغ چک اخذ خواهد شد و در هر صورت میزان جزای نقدی نباید کمتر از دویست ریال باشد . ب - هر کس از روی سوء نیت بدون محل و یا بیشتر از محلی که دارد چک صادر کند و یا پس از صادر کردن چک تمام یا قسمت وجهی را که به اعتبار آن چک صادر کرده به نحوی از انحاء از محال علیه پس بگیرد به حبس تادیبی از شش ماه تا دو سال و به تادیه جزای نقدی که نباید از دو برابر وجه چک بیشتر و ربع آن کمتر باشد محکوم خواهد شد . جرائم مذکور در فوق بدون شکایت مدعی خصوصی قابل تعقیب نیست استرداد شکایت در مورد الف این ماده در تمام مراحل مانع تعقیب و مجازات است هر گاه صادر کننده چک ظرف ۵ روز از تاریخ ابلاغ اظهارنامه رسمی یا از تاریخ اعتراض نامه وجه چک را نپردازد سوء نیت او محرز است .

۳- ماده ۷ قانون راجع به چک بی محل مصوب ۱۳۳۷ : در صورتیکه به هر یک از علل مذکور در بند الف ، ج و د ماده سه بانک ها از پرداخت وجه چک خودداری و صادر کننده ظرف ده روز پس از ابلاغ اظهارنامه رسمی یا اعتراض نامه وجه چک را نپردازد مشمول بند ب ماده ۲۳۸ مکرر در قانون کیفری همگانی بوده و طبق ماده مزبور قابل تعقیب و مجازات خواهد بود .

قانون چک ۱۳۴۴ را نسخ نمود. از جمله ابداعات این قانون ماده (۱۲) آن بوده که در تحت شرایطی چک را فاقد جنبه کیفری دانسته بدین نحو که هر گاه ثابت می شد چک سفید امضاء، مشروط و یا بابت تضمین و یا وعده دار باشد صادر کننده مورد تعقیب کیفری قرار نمی گرفت. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی به جهت اوضاع اقتصادی چکهای برگشتی رو به فزونی نهاد و بعضاً افرادی که اطلاع کافی از ماده (۱۲) داشتند با توسل به وسایل زیرکانه از قبیل ارسال اظهارنامه به دارنده چک قبل از تاریخ صدور چک، وعده دار بودن آنرا سند سازی و اثبات مینمودند تا از تعقیب کیفری در امان باشند لذا با توجه به این امر و صدور چکهای بی محل که رو به تزايد داشت قانون گذار به این تصور که با اصلاح قانون چک بویژه ماده (۱۲) آن از صدور چک بلامحل جلوگیری خواهد شد (در سال ۱۳۷۲) به اصلاح قانون چک مصوب ۱۳۵۵ همت گماشت و با تغییر ماده (۱۲) که در قانون اصلاحی به ماده (۱۳) تبدیل گردید صدور چک به عنوان تضمین یا تامین اعتبار یا مشروط یا وعده دار یا سفید امضاء را ممنوع نمود و صادر کننده چک در صورت شکایت ذینفع به مجازات حبس از شش ماه تا ۲ سال محکوم می گردید. این قانون با توجه به فلسفه اصلی وجود چک و جایگاه اصلی آن که همان پرداخت نقدی به روز می باشد با این تصور که جلوی صدور چکهای بی محل گرفته شود، تصویب گردید ولی در نتیجه و عمل خلاف آن محقق گشت بدین نحو که همچنان چکهای وعده ای و تضمینی بین افراد رد و بدل می گشت و تعداد زندانیان چک بلامحل نیز نه تنها کم نشد بلکه روبه ازدیاد گذاشت که خود معضل بزرگی برای دادگستری گردید که بارها در مصاحبه های مسئولین قوه قضائیه از فزونی زندانیان چک گفته می شد النهایه قانونگذار در سال ۸۲ به نوعی به قبل از اصلاح سال ۷۲ برگشت و ماده (۱۳) را تقریباً به همان مفاد ماده (۱۲) قانون سال ۱۳۵۵ اصلاح نمود و در شرایط وعده ای بودن چک و تضمین و مشروط و سفید امضاء صادر کننده چک را قابل تعقیب کیفری ندانسته و همچنین در اصلاحیه این قانون بجای قرار وجه الضمان یا ضمانتنامه بانکی برای آزادی متهم که در قانون قبلی صرفاً همین دو مورد بوده را به یکی از قرارهای تامین کفالت یا وثیقه (اعم از وجه نقد، ضمانتنامه بانکی یا مال منقول و غیر منقول) تبدیل گردید.^۱ در حال حاضر در خصوص چک ۲ قانون وجود دارد قانون تجارت از مواد ۳۱۰ تا ۳۱۷ و قانون صدور چک به تفاوت این دو می پردازیم:

تفاوت چک در قانون تجارت و قانون صدور چک:

برطبق قانون تجارت چک سندی حال محسوب می شود اما در قانون صدور چک این سند می تواند حال یا مدت دار باشد با توجه به ماده ۳۱۰ ق. ت وجود محل در زمان صدور چک الزامی است اما قانون

---

۱ ماده ۱۸ اصلاحی ۸۲/۶/۲ - لازم به ذکر است این تغییر بجا و مناسب بود زیرا صادر کننده چک که امکان توان پرداخت چک را نداشته باشد تامین وثیقه نقدی هم علی الاصول ناممکن می باشد لذا در اصلاحات جدید قرارها متنوع و عادلانه تر شد و به بعضی از قرارها در آئین دادرسی کیفری تبدیل گردید. و باعث آزادی بسیاری از زندانیان شد.

صدور چک رویه دیگری را دنبال کرده است و وفق ماده ۳ قانون صدور چک، چک باید در تاریخ مندرج در آن معادل مبلغ مذکور در بانک محال علیه وجه نقد داشته باشد همچنین مطابق ماده ۳ مکرر این قانون چک فقط و در تاریخ مندرج در آن یا پس از آن تاریخ مزبور قابل مطالبه خواهد بود بنابراین با توجه به م ۳ و ۳ مکرر قانون صدور چک وجود محل در زمان صدور چک شرط اعتبار این سند نیست بلکه در زمان سر رسید یا پرداخت شده است.

فصل دوم: مقررات حاکم بر صدور چک

الف - شرایط اساسی صحت چک

برای اینکه چک مورد حمایت قانونی قرار گیرد باید موارد زیر در آن رعایت گردد:

۱- **تاریخ صدور:** تاریخ صدور چک همان روز پرداخت چک می باشد که باید به طور کامل در برگه چک درج شود این تاریخ علاوه بر اینکه روز وصول را تعیین می نماید، دارای اهمیت دیگری نیز می باشد و آن اینکه قانون مهلت هائی را بعد از تاریخ صدور چک تعیین نمود که پس از گذشت آن مدت، امکان اقدام در مواردی میسر نمی باشد.

۲- **تعیین محال علیه (بانک):** باید محل پرداخت که شعبه ای از بانکی است که صادر کننده چک در آن دارای حساب جاری می باشد، مشخص باشد البته امروزه بانکها حسابهای چک اشخاص را بنوعی باز می نمایند که چک در کلیه شعب بانک مربوط در سراسر کشور قابل پرداخت باشد (مانند سیبا و سپهر و ...) ولی این امر خللی در تعیین محال علیه که بانک بوده وارد نمی نماید.

۳- **گیرنده چک:** در محل آن نام شخص را درج می نمایند و آن شخص می تواند با امضاء در پشت چک آنرا به دیگری منتقل نماید و یا اینکه در وجه حامل نوشته شود که در این حالت هر کس آنرا در قبض دارد دارنده چک محسوب می گردد و بدون امضاء ظهنویس دست به دست گشته و قابل انتقال می باشد.

در این مورد بحث است که اگر روی حواله کرد چک خط کشیده شود آیا این امر باعث عدم انتقال خواهد شد یعنی می بایست همان شخص که به عنوان گیرنده نام آن ذکر شده، آنرا از بانک مطالبه نماید؟ در پاسخ نظرات مختلفی ایراد شده که عده ای با توجه به نص قانونی که می گوید با امضاء ظهر چک قابل انتقال به دیگری است (ماده ۳۱۳ قانون تجارت) عقیده دارند: این حق قانونی نمی تواند با عمل صادر کننده از دارنده چک سلب شود بدین معنا که هر گاه در متن چک روی کلمه «حواله کرد» خط کشیده شود بازهم به صرف امضاء در پشت چک قابل انتقال به دیگری خواهد بود و رویه عمل بانکها نیز اکثراً از این نظر تبعیت می کنند!

۱- نظریه مشورتی شماره ۷/۶۷۵۹-۱۲/۱۰/۶۷ اداره حقوقی خلاف این نظر است و چنین بیان داشته است: «نظریه اینکه صادر کننده چک با قلم زدن کلمه «حواله کرد» در متن چک حق پشت نویسی را از کسی که چک در وجهش صادر شده سلب کرده و دریافت کننده هم با پذیرش چک

۴-امضاء چک: چک بدون امضاء صادر کننده آن بی اعتبار است و حتی قانون (قسمت اخیر ماده (۳) اصلاحی ۱۳۸۲) صادر کننده چک را ملزم نموده که نباید چک را به صورتی تنظیم نماید که بانک بعللی از قبیل عدم مطابقت امضاء یا قلم خوردگی در متن چک و .... قابل وصول نباشد. اگر در چک شرطی برای پرداخت ذکر شده باشد بانک به آن ترتیب اثر نخواهد داد (قسمت اخیر ماده (۳) اصلاحی ۸۲) این امر بسیار صحیح بوده زیرا احراز وفا به شرط در چک از وظائف بانک نبوده بلکه امر قضائی است و می بایست در محاکم قضایی پیگیری شود.

ب - امتیازات چک :

چک علاوه بر امتیازاتی که دیگر اسناد تجاری مانند برات و سفته دارند امتیازات دیگری را نیز دارا می باشد و بدین جهت در میان مردم و معاملات بازار چک از برات و سفته مطلوب تر است. امتیازات چک به قرار ذیل است :

۱- اگر چه چک سند تجاری است و سند عادی تلقی می شود و سند رسمی نمی باشد لکن بموجب ماده (۲) قانون صدور چک و اصلاحات بعدی در حکم اسناد لازم الاجراست و دارنده چک می تواند در صورت بلامحل بودن چک طبق قوانین و آئین نامه های مربوط به اجرای اسناد رسمی ، وجه چک را از صادر کننده وصول نماید .

۲- چک دارای جنبه تعقیب کیفری است که در مورد برات و سفته چنین نیست و این فقط مخصوص چک می باشد بدین نحو که علاوه بر دادخواست حقوقی به طرفیت صادر کننده و ظهرنویس های چک بلامحل ، دارنده چک می تواند تعقیب کیفری صادر کننده چک (فقط صادر کننده قابل تعقیب کیفری است و ظهر نویسی ها قابل تعقیب کیفری نمی باشند) را از دادسرا بخواهد و طبق شرایطی صادر کننده چک از شش ماه تا دو سال به زندان محکوم خواهد شد . (ماده ۷ اصلاحی سال ۱۳۸۲)

۳- طبق تبصره الحاقی به ماده (۲) قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵ اصلاحی ۷۶/۳/۱۰، دارنده چک می تواند محکومیت صادره کننده را نسبت به پرداخت کلیه خسارات و هزینه های وارد شده که جهت وصول طلب خود متحمل شده از صادر کننده چک مطالبه نماید و در استفساریه مجمع تشخیص مصلحت نظام گفته شده مراد از کلیه خسارات در تبصره مرقوم خسارات تاخیر تادیه بر مبنای نرخ تورم از تاریخ چک تا زمان وصول آن و هزینه دادرسی و حق الوکاله می باشد که این قانون قبل از قابل مطالبه بودن خسارت تاخیر تادیه موضوع ماده ۵۲۲ قانون آئین دادرسی سال ۷۹ می باشد .

بدین نحو با این امر موافقت نموده است چه علی الظاهر شخصیت دریافت کننده مطمع نظر صادر کننده بوده کما این که بانک محال علیه بر این امر گواهی کرده است بنابراین دارنده فعلی چک از جمله دارندگان مذکور در قسمت اخیر ماده (۱) قانون صدور چک (ماده ۲ فعلی) محسوب نمی شود و در نتیجه حق مراجعه به بانک برای دریافت وجه چک و نیز حق اقامه دعوی کیفری نخواهد داشت .

۴- صدور تامین خواسته : مطابق مواد ۲۹۲ و ۳۱۴ ق. ت در صورتی که چک وخواست شود پس از اقامه دعوی محکمه مکلف است به مجرد تقاضای دارنده چک معادل وجه آنرا از اموال مدعی علیه تامین نماید همچنین در صورت مطالبه وجه چک که وخواست شده باشد نیازی به تودیع خسارات احتمالی برای صدور قرار تامین خواسته ندارد .

ج - شرایط اقامه شکایت کیفری علیه صادرکننده چک :

گفته شد یکی از امتیازات چک جنبه کیفری آن می باشد اما اگر کسی بخواهد از این امتیاز استفاده نماید باید شرایطی را که قانون در این خصوص مقرر داشته رعایت کند وگرنه چک از حالت کیفری خارج می شود این موارد عبارت است از :

۱- دارنده چک می بایست ظرف شش ماه از تاریخ صدور چک ، آنرا برای وصول به بانک ارائه دهد و گواهینامه عدم پرداخت بانک در صورت پرداخت نشدن وجه چک را اخذ نماید . (ماده ۱۱ قانون صدور چک)

۲- ظرف شش ماه از تاریخ گواهینامه عدم پرداخت نسبت به اقامه شکایت اقدام نماید وگرنه پس از گذشت آن مدت دیگر حق اقامه شکایت کیفری را نخواهد داشت البته در هر دو حالت فوق حق دعوی حقوقی محفوظ می باشد . (ماده فوق الذکر)

۳- فقط کسی که برای اولین بار جهت وصول چک به بانک مراجعه می نماید و در پشت چک و در گواهینامه عدم پرداخت بانک ، مشخصات آن درج می گردد حق اقامه شکایت کیفری دارد و اگر بعد از آن به دیگری منتقل شود تعقیب کیفری موقوف خواهد شد^۱ و منتقل الیه فقط حق اقامه دعوی حقوقی خواهد داشت (مگر انتقال قهری باشد مانند ارث) . این قانون بخاطر جلوگیری از زمینه پدیده ی به اصطلاح شرخری بوده تا چک به دیگری جهت تعقیب کیفری (که عملاً افراد شرور آنرا به قیمت بسیار نازل از دارنده چک می گرفتند و با تعقیب کیفری و تهدید و ارعاب از صادر کننده اخذ می نمودند و از این راه سود ناروا به جیب می زدند) را فراهم ننماید . در صورتی که دارنده چک بخواهد چک را به وسیله شخص دیگری به نمایندگی از طرف خود وصول کند و حق شکایت کیفری او در صورت بی محل بودن چک نیز محفوظ باشد ، وقتی میسر است که دارنده چک هویت و نشانی خود را با تصریح نمایندگی شخص مذکور در ظهر چک قید نماید در اینصورت بانک گواهی عدم پرداخت وجه چک را به نام صاحب چک صادر می کند و حق شکایت کیفری او محفوظ خواهد بود . (قسمت اخیر ماده ۱۱ قانون صدور چک)

---

۱ تبصره ماده ۱۱ قانون اصلاح قانون چک - هر گاه بعد از شکایت کیفری شاکی چک را به دیگری انتقال دهد یا حقوق خود را نسبت به چک به هر نحو به دیگری واگذار نماید تعقیب کیفری موقوف خواهد شد .

۴- از موارد مذکور در ماده ۱۳ اصلاحی (۸۲/۶/۲) قانون اصلاحی چک نباشد موارد مزبور به قرار ذیل است :

۴-۱- در صورتیکه ثابت شود چک سفید امضاء بوده یعنی چک بدون درج تاریخ و مبلغ امضاء شده و به طرف مقابل تسلیم شده چنانچه این امر ثابت شود صادر کننده چک قابل تعقیب کیفری نیست .

۴-۲- هر گاه در متن چک ، وصول وجه آن منوط به تحقق شرطی باشد و یا بدون درج در متن چک ثابت شود وصول آن منوط به تحقق شرطی بوده صادر کننده چک نیز در این موارد قابل تعقیب کیفری نمی باشد .

۴-۳- هر گاه ثابت شود چک وعده ای بوده یعنی تاریخ صدور چک (روز تنظیم چک) مقدم بر تاریخ مندرج در چک (سررسید) باشد و یا چک بدون تاریخ صادر شده در این حال چک جنبه کیفری خود را از دست می دهد البته لازم به ذکر است در حال حاضر بیش از ۹۰٪ چکهای مبادله شده بین افراد وعده دار میباشد .

۴-۴- هر گاه در متن چک قید شود چک بابت تضمین انجام معامله یا تعهدی است و یا بدون درج در متن چک چنین امری ثابت شود صادر کننده چک قابل تعقیب کیفری نمی باشد .

۵ - مجازات صدور چک بلامحل :

۱- ماده (۷) قانون صدور چک (اصلاحی ۸۲/۶/۲) ، مجازات صدور چک بلامحل را با توجه به مقدار مبلغ چک تعیین نموده بدین نحو :

۱-۱- چنانچه مبلغ مندرج در متن چک کمتر از ده میلیون (۱۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال باشد به حبس تا حداکثر شش ماه محکوم خواهد شد .

۱-۲- چنانچه مبلغ مندرج در متن چک از ده میلیون (۱۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال تا پنجاه میلیون (۵۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال باشد از شش ماه تا یک سال محکوم خواهد شد .

۱-۳- چنانچه مبلغ مندرج در متن چک از پنجاه میلیون (۵۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال بیشتر باشد به حبس از یک سال تا دو سال و ممنوعیت از داشتن دسته چک به مدت دو سال محکوم خواهد شد و در صورتی که صادر کننده چک اقدام به اصدار چند چک بلامحل نموده باشد مجموع مبالغ مندرج در متون چک ها ملاک عمل خواهد بود .

۲- در تبصره الحاقی (۸۲/۶/۲) به قانون صدور چک گفته شده چنانچه ثابت شود چکهای بلامحل بابت معاملات نامشروع و یا بهره ربوی صادر شده باشد شامل مجازتهای فوق نمی باشد .

۳- طبق ماده ۱۰ (اصلاحی ۱۳۷۲/۸/۱۱) قانون چک هر کس با علم به بسته بودن حساب بانکی خود مبادرت به صدور چک نماید عمل وی در حکم صدور چک بی محل خواهد بود و به حداکثر مجازات

مندرج در ماده (۷) محکوم خواهد شد و مجازات تعیین شده غیر قابل تعلیق است در مورد این ماده دیگر مبلغ چک بلامحل ملاک نبوده زیرا سوء نیت صادر کننده در صدور چک بی محل محرز بوده فلذا قانون حداکثر مجازات چک بلامحل که دو سال می باشد را برای صادر کننده مزبور قائل شده و ضمناً حبس متهم را غیر قابل تعلیق دانسته است .

۴- همچنین از مجازاتهای تبعی صدور چک بلامحل اینکه ماده ۲۱ (اصلاحی ۱۳۷۲/۸/۱۱) بانکها مکلف شده اند کلیه حسابهای جاری اشخاصی را که بیش از یکبار چک بی محل صادر می کنند و تعقیب آنها منتهی به صدور کیفرخواست شده باشد بسته و تا سه سال به نام آنها حساب جاری در هیچ بانکی باز ننمایند و ماده ۴ آئین نامه تعیین ضوابط و مقررات مربوط به محرومیت اشخاص از افتتاح حساب جاری و چگونگی استعلام بانکها مصوب ۷۳/۸/۲۵ هیئت وزیران بانکها را مکلف نموده حسابجاری اشخاص مشمول ماده (۲۱) قانون اصلاحی چک را بسته و از افتتاح حسابجاری و دادن دسته چک در مدت قانونی مزبور خودداری نمایند .

۵- تعقیب کیفری بدون شکایت دارنده چک قابل تعقیب نیست و در تمام مراحل با گذشت شاکی خصوصی تعقیب جزائی و اجرای مجازات متوقف خواهد شد همچنین دارنده چک می تواند وجه چک و ضرر و زیان خود را در دادگاه کیفری یعنی همان شعبه که به امر جزائی رسیدگی می کند مطرح و مطالبه نماید البته در این صورت می بایست خواسته خود را به صورت دادخواست تقدیم نماید .

۶- طبق ماده ۱۶ قانون صدور چک رسیدگی به کلیه شکایات و دعاوی جزائی و حقوقی مربوط به چک در دادسرا و دادگاه تا خاتمه دادرسی ، فوری و خارج از نوبت به عمل می آید در صورتیکه به متهم دسترسی حاصل نشود وفق ماده ۲۲ قانون صدور چک (اصلاحی ۱۳۸۲/۶/۲) آخرین نشانی متهم در بانک محل علیه اقامتگاه قانونی او محسوب می گردد و هر گونه ابلاغ که به نشانی مزبور به عمل می آید ، چنانچه در نشانی بانکی یا نشانی تعیین شده شناخته نشود یا چنین نشانی وجود نداشته باشد ، گواهی مامور به منزله ابلاغ اوراق تلقی می شود و رسیدگی بدون لزوم احضار متهم به وسیله مطبوعات ادامه خواهد یافت .

در صورتی که متهم بیش از یک فقره چک عهده بانک های واقع در نقاط مختلف صادر کرده باشد دادگاهی صلاحیت رسیدگی به جرائم وی را دارد که متهم در آن حوزه دستگیر شده است .

ه - مفقودی چک و تحصیل چک به وسائل مجرمانه :

ماده ۱۴ (اصلاحی ۱۳۷۲) قانون صدور چک می گوید صادر کننده چک یا ذینفع در مواردی که چک مفقود یا سرقت یا جعل شده و یا از طریق کلاهبرداری و یا خیانت در امانت یا جرائم دیگری تحصیل گردیده می تواند کتباً دستور عدم پرداخت وجه چک را به بانک بدهد .

در مورد ماده فوق و تبصره های آن ذینفع کسی است که چک به نام او صادر شده یا به واسطه ظهنویسی چک به او واگذار گردیده و یا چک در وجه حامل به او واگذار شده باشد . همچنین دستور عدم پرداخت وجه چک به بانک دائمی نخواهد بود زیرا وفق تبصره (۲) ماده فوق الذکر دستور دهنده می بایست پس از اعلام به بانک ظرف یک هفته گواهی تقدیم شکایت خود به مراجع قضایی را به بانک تسلیم نماید در غیر اینصورت پس از انقضای یک هفته بانک وجه چک را به ارائه دهنده چک پرداخت خواهد نمود ، در مورد این ماده لازم به ذکر است دستور عدم پرداخت به بانک باید به علت گم شدن چک و یا تحصیل آن به صورت مجرمانه اعلام گردد مثلاً اگر صادر کننده چک یا ذینفع به جهت عدم انجام تعهدات طرف مقابل دستور عدم پرداخت وجه چک را به بانک بدهد بانک نباید به این امر توجه نماید زیرا عمل عدم انجام تعهد عمل مجرمانه نیست البته در همه مراحل فوق هر گاه خلاف ادعائی که موجب عدم پرداخت وجه چک شده ثابت شود ، دستور دهنده علاوه بر مجازات مقرر بواسطه صدور چک بلامحل به پرداخت کلیه خسارات وارده به دارنده چک محکوم خواهد شد^۱ ضمناً قانون، چکهای تضمین شده (بانکی) و مسافرتی (تراول چک) را از شمول ماده فوق الذکر خارج نموده و نمی توان جلوی پرداخت آن را گرفت فقط چنانچه بانک صادر کننده چک ادعای جعل نماید می توان پرداخت آنرا متوقف کرد البته در همه موارد حق دارنده چک برای مراجعه به مراجع قضایی و اخذ خسارات محفوظ می باشد .

فصل سوم - ظهنویسی (پشت نویسی)

الف - ظهنویسی چک :

اگر چه چک وسیله پرداخت نقدی است و طبق ماده ۳۱۳ قانون تجارت باید به محض ارائه پرداخت گردد^۲. (با توجه به قانون صدور چک با اصلاحات بعدی اصلاحیه ۱۳۸۲ صادر کننده چک باید در تاریخ مندرج در چک معادل مبلغ چک وجه نقد در بانک داشته باشد) ولی قانونگذار به جهت جلوگیری از مبادله پول و نقدینگی بین مردم چک را وسیله انتقال قرارداد و اگر چک در وجه حامل باشد با قبض و اقباض بین افراد قابل انتقال است (مگر خلاف آن ثابت شود) و یا با صرف امضاء در ظهر آن قابل انتقال به دیگری می باشد^۳. این امر باعث می شود بجای مبادله پول چک بین چند دست گردش کند و با ساده ترین وسیله (امضاء در ظهر چک) آنرا وسیله انتقال قرارداد است .

ب - مسئولیت ظهنویسی :

۱ قسمت اخیر ماده ۱۴ (اصلاحی ۱۳۷۲/۸/۱۱) ..... و هر گاه خلاف ادعائی که موجب عدم پرداخت شده ثابت گردد دستور دهنده علاوه بر مجازات مقرر در ماده (۷) این قانون به پرداخت کلیه خسارات وارده به دارنده چک محکوم خواهد شد .

۲ ماده ۳۱۳ قانون تجارت : وجه چک باید به محض ارائه کارسازی شود .

۳ ماده ۳۱۲ قانون تجارت : چک ممکن است در وجه حامل یا شخص معین یا به حواله کرد باشد ، ممکن است به صرف امضاء در ظهر به دیگری منتقل شود .

مسئولیت ظهرنویسی در چک مسئولیت مدنی است و قابل تعقیب کیفری نمی باشد و در ماده ۲۰ قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵ با اصلاحیه های بعدی ، صراحتاً اعلام نموده : « مسئولیت مدنی پشت نویسان چک طبق قوانین و مقررات مربوط کماکان به قوت خود باقی است »

ج- موعده اقامه دعوی علیه ظهرنویس :

مسئولیت ظهرنویسان چک نیز وفق ماده ۳۱۴ قانون تجارت مطابق مقررات برات می باشد فلذا از مبحث ششم قانون تجارت آنچه در مورد مسئولیت پشت نویسان احصا شده تماماً درباره چک نیز جاری است بنابراین صادر کننده و ظهرنویسان چک در مقابل دارنده چک مسئولیت تضامنی دارند بدین نحو که دارنده چک می تواند هم علیه صادر کننده و یا هر یک از ظهرنویسان و یا تمامی ظهرنویسان به انضمام صادر کننده دعوی نماید و وجه چک را از هر یک از آنها به صورت تضامنی مطالبه نماید ، همین مسئولیت را هر ظهرنویس در صورت پرداخت نسبت به ظهرنویس ماقبل و صادر کننده دارد .

مسئولیت ظهرنویس مقید به مواعد قانونی است بدین نحو که دارنده چک می بایست ظرف ۱۵ روز اگر چک در همان مکانی که صادر شده باید تادیه گردد ظرف ۴۵ روز اگر چک از یک نقطه به نقطه دیگر ایران صادر شده باشد از تاریخ صدور چک وجه چک را مطالبه نماید تا بتواند علیه ظهرنویس (یا ظهرنویسان) اقامه دعوی نماید عدم رعایت این امر موجب رفع مسئولیت ظهرنویسان می گردد^۱ این مدت درباره چک های که از خارجه صادر شده و باید در ایران پرداخت شود ۴ ماه از تاریخ صدور است. و طبق رای وحدت رویه ۵۳۶ مورخ ۶۹/۷/۱۰ هیئت عمومی دیوان عالی کشور ، گواهی عدم پرداخت وجه چک صادره از بانک محال علیه که ظرف مدت پانزده روز پس از تاریخ صدور چک صادر گردیده به منزله واخواست (اعتراض) می باشد^۲ .

چک اشخاص حقوقی : اشخاص حقوقی مانند شرکتها ، سازمانها ، ادارات و ... می توانند مانند اشخاص حقیقی دارای حقوق و تکالیفی مانند دارائی ، اقامتگاه و ... باشند لذا شخص حقوقی نیز می تواند دارای

۱- ماده ۳۱۵ قانون تجارت : اگر چک در همان مکانی که صادر شده است باید تادیه گردد دارنده چک باید ظرف پانزده روز از تاریخ صدور وجه آنرا مطالبه نماید و اگر از یک نقطه به نقطه دیگر ایران صادر شده باشد باید ظرف چهل و پنج روز از تاریخ صدور چک مطالبه شود . اگر دارنده چک در ظرف مواعد مذکوره در این ماده پرداخت وجه آنرا مطالبه نکند دیگر دعوی او بر علیه ظهرنویس مسموع نخواهد بود و اگر وجه چک به سببی که مربوط به محال علیه است از بین برود دعوی دارنده چک بر علیه صادر کننده نیز در محکمه مسموع نیست .

۲ رای وحدت رویه ۵۳۶ - ۱۳۶۹/۷/۱۰ - قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵ در مادتين ۲ و ۳ * و قانون تجارت به شرح مواد ۳۱۰ تا ۳۱۵ شرایط خاصی را در مورد چک مقرر داشته که از آن جمله کیفیت صدور چک و تکلیف دارنده چک از لحاظ موعده مراجعه به بانک و اقدام بانک محال علیه به پرداخت وجه چک یا صدور گواهی عدم تادیه وجه آن و وظیفه قانونی بانک دایر به اخطار مراتب به صادر کننده چک می باشد .

مسئولیت ظهرنویس چک موضوع ماده ۳۱۴ قانون تجارت هم بر اساس این شرایط تحقق می یابد و واخواست برات و سفته به ترتیبی که در ماده ۲۸۰ قانون تجارت قید شده ارتباطی با چک پیدا نمی کند بنابراین گواهی بانک محال علیه دایر بر عدم تادیه وجه چک که در مدت ۱۵ روز به بانک مراجعه شده به منزل واخواست می باشد و رای شعبه ششم دیوان عالی کشور که هیات عمومی حقوقی دیوان عالی کشور هم با آن موافقت داشته صحیح و منطبق با موازین قانونی است .

* مواد (۲ و ۳) قانون صدور چک که شماره آنها با توجه به قانون اصلاحی ۱۳۷۲/۸/۱۱ به مواد (۳ و ۴) تغییر یافته است .

حساب در بانک باشد و بدهی شرکت توسط چک پرداخت شود لکن جهت اعمال صدور چک جهت شخص حقوقی، لازم است شخص حقیقی که بر اساس قانون یا اساسنامه شرکت یا موسسه مجاز به صدور آن می باشد انجام گیرد که معمولاً مدیر عامل یا اعضاء هیئت مدیره یا هر دو مجتمعاً مبادرت به صدور چک می نمایند، حال سوالی که مطرح می گردد این است که چنانچه چک بنا به عللی با برگشت مواجه گردد مسئولیت کیفری و مدنی چگونه می باشد؟ ماده ۱۹ قانون صدور چک با اصلاحیه های بعدی در این خصوص تکلیف را معلوم نموده است و می گوید: «در صورتیکه که چک به وکالت با نمایندگی از طرف صاحب حساب اعم از شخص حقیقی یا حقوقی صادر شده باشد صادر کننده چک و صاحب حساب متضامناً مسئول پرداخت وجه چک بوده و اجرائیه و حکم ضرر و زیان براساس تضامن علیه هر دو صاحب حساب و صادر کننده چک صادر می شود به علاوه صادر کننده چک طبق مقررات این قانون مسئولیت کیفری خواهد داشت مگر اینکه ثابت نماید که عدم پرداخت مستند به عمل صاحب حساب یا وکیل یا نماینده بعدی اوست که در این صورت کسی که موجب عدم پرداخت شده از نظر کیفری مسئول خواهد بود» اینجا قانون استثنائاً صادر کننده چک را که از طرف صاحب حساب (شرکت، موسسه و...) صادر می نماید اگر ثابت نماید کسر موجودی و غیره که باعث برگشت چک شده مستند به عمل او نبوده است از مسئولیت کیفری مبری می باشد.

مرور زمان و نظر شورای نگهبان

مدت مرور زمان راجع به دعاوی مالی اصولاً ۱۰ سال بود لیکن شورای نگهبان قانون اساسی بعد از انقلاب اسلامی در نظریه شماره ۷۲۵۷ مورخ ۲۷ بهمن ۱۳۶۱ مقررات قانون آئین دادرسی مدنی سابق را در خصوص مرور زمان «مخالف موازین شرع» تشخیص داد و از قانون حذف شد اما مقررات مربوط به مرور زمان در قانون تجارت به قوت خود کما فی السابق باقی است و مرور زمان پنج ساله تجاری به موجب مواد ۳۱۸ و ۳۱۹ قانون تجارت برای چک مقرر شده است.

باید توجه داشت که عدم رعایت مدت مرور زمان مانع طرح دعوی در دادگاه نخواهد شد فقط از مزایای قانون تجارت نمی توان استفاده کرد مرور زمان تجاری فقط این امتیازات را ساقط می کند لذا می توان به مقررات حقوق مدنی رجوع کرد می توان گفت مرور زمانهای تجاری با موازین اسلامی تضاد پیدا نمی کند تا لازم باشد بموجب اصل ۴ قانون اساسی متروک گردد.